

GENEALOGIE V PRAXI

OD PŘÍPISKŮ AŽ K MODERNÍM TECHNOLOGIÍM

JAN KRATOCHVÍL

Genealogie v praxi

Od přípisků až k moderním technologiím

Vyšlo také v tištěné verzi

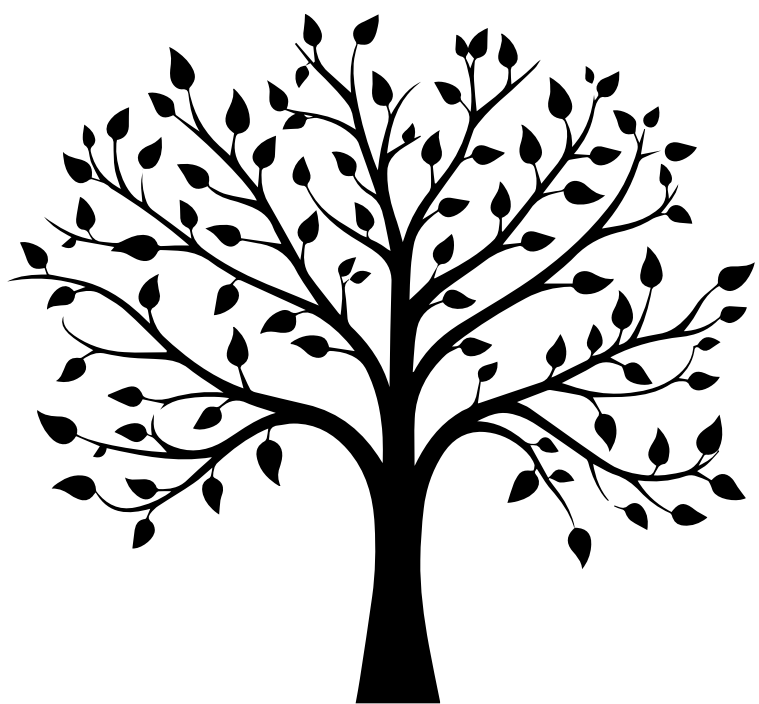
Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Jan Kratochvíl
Genealogie v praxi – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2026

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

ČTI ZA NÁRODÁK!

První stránka – a jste v národáku. Každá další nás posouvá blíž k vítězství. Co vám čtení přinese? Zjistíte na www.ctizanarodak.cz. Albatros Media podporuje osvětovou nekomerční kampaň na podporu čtenářství, kterou inicioval Svaz českých knihkupců a nakladatelů.

Copyright © Jan Kratochvíl, 2026

Fotografie: str. 8, 19, 20, 21, 24, 72, 116, 134 vytvořil Jan Kratochvíl za použití umělé inteligence ChatGPT;

str. 6 © Pixel-Shot / Shutterstock.com; str. 115 © Kittyfly / Shutterstock.com; str. 205 © Vladimír Tretyakov / Shutterstock.com

ISBN tištěné verze 978-80-264-6062-6

ISBN e-knihy 978-80-264-6072-5 (1. zveřejnění, 2026) (ePDF)

GENEALOGIE V PRAXI

OD PŘÍPISKŮ AŽ K MODERNÍM TECHNOLOGIÍM

Mgr. Jan Kratochvíl

OBSAH

Předmluva	7
Historické prameny a moderní technologie.....	9
Stručný vznik písemností	9
Ukládání písemností	10
Jak vzniká archiválie	11
Historický a genealogický výzkum	12
Pátrání laické veřejnosti v archivech	14
Genealogický výzkum a moderní (AI) technologie	15
Matriční knihy oddaných	25
Struktura a výpovědní hodnota záznamů	26
Sňatky s prominutím kanonické překážky (Dispens)	36
Svatební ohlášky	46
Povolení otců a úřadů ke sňatku	50
Další zajímavé zápisy	66
Matriční knihy narozených.....	73
Struktura a výpovědní hodnota záznamů	74
Záznamy neznámých otců a nemanželských dětí	84
Neustálená příjmení a jejich změny	94
Uznávání otcovství v matrikách	102
Další zajímavé zápisy	108
Matriční knihy zemřelých.....	117
Struktura a výpovědní hodnota záznamů	118
Ohledání zesnulého	126
Další zajímavé zápisy	127
Vojenské zápisy v římskokatolických matrikách	135
Vojenské matriky	176
Ostatní druhy matrik.....	179
Církevní matriky	179
Další informace a zajímavosti v matričních knihách	180
Jak postupovat, když neznáme všechny údaje a když se stopy ztrácí	189
Závěr	204
Použité prameny a literatura	206

PŘEDMLUVA

Publikace navazuje na *Genealogii pro laiky: Jak na čtení matričních záznamů*, která slouží k základní orientaci v matričních knihách nebo jiných genealogických pramenech, a hlavně pomáhá se čtením matričních záznamů.

Cílem této knihy je, aby čtenář a začínající genealog v jedné osobě dokázal porozumět tomu, co se na první pohled může zdát jako nerozluštitelný šifrovaný zápis v matriční knize. Matriky narozených, oddaných a zemřelých jsou nejdůležitějším genealogickým pramenem, ale některé záznamy mohou potrápit i zkušenější badatele.

Tato kniha si klade dále za cíl stát se průvodcem, který se pokusí vysvětlit strukturu starých zápisů, jak je správně číst a interpretovat časté i méně známé zkratky. Také budete moci narazit i na některé méně časté zápisy. Matriky totiž neobsahují pouze to, z čeho vychází jejich pojmenování, tedy záznamy narození, sňatků a úmrtí, ale i mnoho dalších informací, které badatele mohou posunout dále v bádání anebo ozvláštnit rodovou kroniku.

Základem knihy jsou tři hlavní celky, kterými jsou vznik archiválií a moderní technologie, různé záznamy nacházející se v matričních knihách oddaných, narozených a zemřelých a odpovědi na nejčastější otázky genealogie.

I přesto, že se vám zde pokusím nastínit podobu vybraných zápisů, je nutné myslet na to, že se jedná o nepatrný vzorek toho, na co můžete narazit. Vždy je nutné zohledňovat obecnou, ale i jazykovou historii daného období, osobu zapisovatele a také to, že i v matričních knihách se mohou nacházet faktické chyby. Proto je při bádání potřeba nejen velké trpělivosti, ale i určitá nedůvěra, které pramení z toho, že každý dohledaný záznam je nezbytné pořádně ověřit.

Předešlá publikace čerpala primárně z archiválií uložených v Moravském zemském archivu v Brně. Záznamy v této knize pocházejí nejen z uvedeného archivu, ale i z ostatních archivů, aby byla zajištěna větší pestrost.

Doufám, že vám kniha pomůže otevřít další dveře do minulosti vašeho rodu a že bude sloužit nejen jako částečný návod, ale také jako povzbuzení. Každý starý záznam v sobě nese malý fragment lidského života – a právě vy jste tím, kdo jej po letech znovu oživí. Ať je vám tedy tato kniha nápomocná ve vaší badatelské cestě, ať vám usnadní práci s matričními prameny a ať vás povzbudí v úsilí objevovat historii vašeho rodu.

HISTORICKÉ PRAMENY A MODERNÍ TECHNOLOGIE

Moderní „technologií“ může být pro někoho digitalizovaná matriční kniha nebo obyčejný program, ve kterém zpracováváte svůj rodokmen. Co je ale moderní technologií pro dnešního genealoga a jak jsme se vlastně dostali k tomu, že se tyto (AI) technologie čím dál více prolínají s pátráním po naší vlastní historii?

STRUČNÝ VZNIK PÍSEMNOSTÍ

V nejstarších dobách byly genealogie a další pomocné vědy historické výlučnou doménou kronikářů, letopisců či písařů. Jednalo se o osoby, které byly velmi vzdělané a pocházely často z duchovního prostředí. Jejich primárním úkolem nebylo historické události zkoumat, ale zapisovat a uchovávat je pro další potřebu (úřední, slavnostní, evidenční apod.).

Ve 13. století začaly v Českém království působit zemské úřady, v jejichž čele stáli nejvyšší šlechtici a církevní hodnostáři. V rámci jejich úřadu se začaly objevovat písemnosti určené pro vlastní potřebu, ale i písemnosti vzniklé z jejich činnosti (zemské a dvorské desky, různé listiny apod.). S různými obměnami a náplní práce tyto zemské úřady přetrvaly v podstatě až do 18. století.

Do té doby zaznamenala rozmach i jednotlivá panství, z jejichž působnosti konečně vzniká i větší množství písemností týkající se prostého lidu. Písemnosti z jejich činnosti byly uloženy na jednotlivých úřadech nebo v kanceláři (někdy archivu) majitele panství, kterým bývaly šlechtické rody nebo církve. Vznikaly tak soupisy a evidence, které měly výhradně úřední charakter (urbáře, purkrechtní knihy, soupisy poddaných, evidence pozemků apod.). V 16. století bylo na základě nařízení Tridentského koncilu rozhodnuto o všeobecném vedení matričních knih, které měly ve správě jednotlivé farnosti (později vznikaly i vojenské matriky, které byly uloženy u jednotlivých velitelství).¹

V 18. století v rámci reforem Marie Terezie a následně jejího syna Josefa II. docházelo k postupné centralizaci státní správy a samosprávy, díky čemuž výrazným způsobem narůstala úřední agenda. Důsledná byla zejména evidence daní, majetku a obyvatel. Vznikly gruntovní a pozemkové knihy, katastry, sčítání lidu, různé evidence majetku a mnoho dalšího. Z 19. století je nutné zmínit tzv. moderní sčítání lidu, různé kroniky (obecní, školní, farní) a obecné písemnosti, které vznikaly nejen z činnosti státních institucí, hejtmanství, obcí, farností, ale i různých podniků a stále ještě šlechtických rodů.

Již od počátku byl vznik jednotlivých písemností ovlivněn uspořádáním země (království, monarchie, republika aj.), geopolitickou, hospodářskou a vojenskou situací a samozřejmě potřebou jednotlivých orgánů a institucí. Po konci 1. světové války a vzniku Československa některé instituce z předchozího období zanikly, ale zároveň vznikly nové, které s většími či menšími úpravami navazovaly na předchozí úřady. Obdobná situace byla i v době protektorátu a komunismu, kdy byl vznik písemností závislý na aktuální situaci.

¹ Historie matričních knih je více zpracována v předešlé knize Genealogie pro laiky: Jak na čtení matričních záznamů.

UKLÁDÁNÍ PÍSEMNOSTÍ

Vzhledem k tomu, že bylo nutné jednotlivé dokumenty uchovávat pro pozdější potřebu, vznikaly již ve středověku archivy. Jednotlivé panovnické listiny byly nejdříve ukládány v panovnické kanceláři. Ve 14. století Karel IV. zřídil archiv české koruny (*Český korunní archiv*) a ustanovil v něm svého archiváře. Během své existence byl archiv několikrát stěhován a existují i záznamy o nevhodném uložení písemností. Tyto skutečnosti měly negativní vliv na archiválii, z nichž některé mohly být poničeny nebo ztraceny. V 18. století zasahuje Marie Terezie svými reformami do archivnictví a nařizuje vybudování ústředního archivu dědičných habsburských zemí. Jeho součástí měly být i vybrané písemnosti Českého korunního archivu, které byly převezeny do Vídně. K navrácení těchto a dalších písemností došlo až v roce 1920, kdy byla uzavřena archivní úmluva mezi Rakouskem a Československou republikou. Písemnosti byly uloženy do *Archivu země České*, který tou dobou již obsahoval tzv. pražskou část korunního archivu.

Paralelně s Českým korunním archivem existoval *Archiv českého státu*. V 15. a 16. století se vliv panovníka na vedení České královské kanceláře (později jen česká kancelář) pomalu vytrácel a ta se čím dál více dostávala do rukou stavů a zemských úředníků. Nová česká kancelář si postupně vytvořila vlastní archiv, jelikož korunní archiv kvůli panovníkovu nezájmu a ústředním úřadům, jejichž centrem byly Uhry a později hlavně Vídeň, nebyl doplňován. Tento nový archiv české kanceláře se stal základem archivu českého státu, do něhož kromě písemností české kanceláře byly vkládány i písemnosti ústředních úřadů pro České země. V roce 1954 nesl archiv název *Ústřední archiv ministerstva vnitra* a téhož roku byl spojen s *Archivem země České*. Tímto spojením vznikl Státní ústřední archiv v Praze, do kterého byl roku 1956 začleněn Ústřední zemědělsko-lesnický archiv, který byl založen roku 1919. Státní ústřední archiv v Praze byl dne 1. 1. 2005 přejmenován na *Národní archiv*.

Dalšími archivy, které se ve středověku začínají postupně formovat, jsou archivy městské. Města, a především ta královská, si začala vytvářet vlastní registratury, různé městské knihy a další písemnosti. Dnes existuje celkem 5 samostatných městských archivů.

Oblastní archivy začínají vznikat až v 1. polovině 19. století, kdy vzrůstá zájem o národní dějiny. Prvním byl roku 1839 Moravský zemský archiv v Brně, následoval roku 1866 Státní oblastní archiv v Praze (*Český zemský archiv*) a Zemský archiv v Opavě. Oficiální založení Zemského archivu v Opavě je roku 1901, avšak neoficiální jeho počátky jsou kladeny do roku 1849. Ostatní oblastní archivy vznikají postupným vývojem, který je završen rokem 2002, kdy vznikla základní síť oblastních archivů (SOA, ZAO, MZA).

Na základě zákona č. 35/1953 Sb., o archivnictví, měla být vytvořena archivní síť, kterou měly doplňovat okresní archivy.

Zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě konečně definoval soustavu archivů. Na základě tohoto zákona se archivy člení na *veřejné* a *soukromé*.

Veřejnými archivy jsou *Národní archiv*, *Archiv bezpečnostních složek* (vznikl r. 2008), státní oblastní archivy (Státní oblastní archiv Hradec Králové, Litoměřice, Praha, Třeboň, Plzeň, Moravský zemský archiv v Brně, Zemský archiv Opava), jejichž součástí jsou archivy okresní, specializované archivy (Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Pražského hradu, Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Vojenský historický archiv, Archiv Českého rozhlasu,

Archiv České televize, Archiv Poslanecké sněmovny, Archiv Senátu, Archiv České národní banky, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, Národní filmový archiv, Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy, Archiv Českého vysokého učení technického v Praze, Archiv Masarykovy univerzity v Brně, Archiv Vysokého učení technického v Brně, Archiv Univerzity Hradec Králové, Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, Archiv Akademie výtvarných umění v Praze, Archiv Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava, Archiv Slezské univerzity v Opavě, Archiv Mendelovy univerzity v Brně, Univerzitní archiv a správa dokumentů Veterinární univerzity Brno, Archiv Ostravské univerzity, Archiv Národního muzea, Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Národní galerie, Archiv Národní knihovny, Archiv Národního technického muzea, Archiv Moravské galerie v Brně, Archiv DIAMO), bezpečnostní archivy (Archiv Bezpečnostní informační služby, Archiv Úřadu pro zahraniční styky a informace, Archiv Národního bezpečnostního úřadu, Bezpečnostní archiv Vojenského zpravodajství, Archiv Policie ČR, Archiv Ministerstva vnitra ČR, Archiv Ministerstva obrany ČR, Archiv Národního úřadu pro kybernetickou bezpečnost), archivy územních samosprávných celků (Archiv hlavního města Prahy, Archiv města Brna, Archiv města Ostravy, Archiv města Plzně a Archiv města Ústí nad Labem).

Mezi soukromé archivy patří např. Archiv společnosti ŠKODA AUTO a. s., Ústřední archiv společnosti Plzeňský Prazdroj, a. s., Archiv Židovského muzea v Praze, diecézní archivy a další. Samozřejmě lze narazit i na archivy různých šlechtických rodů, osobností nebo spolků, které však nejsou součástí archivní sítě, ale nachází se v soukromých rukou.

JAK VZNIKÁ ARCHIVÁLIE

Od počátku existence „úřednického aparátu“ různých šlechtických rodů, církevních řádů, spolků, organizací a mnoha dalšího vzniklo obrovské množství písemného materiálu, který dnes obecně označujeme jako archiválie. Za tuto dobu bylo nashromážděno i velké množství různých opisů archiválií, písemností ze zahraničí, písemností vzniklých z činnosti jednotlivců apod. Vlivem rozvoje moderní správy a zejména byrokracie byl v 19. století (zejména po roce 1848) pozorován extrémní nárůst písemností. Už tehdy se objevovaly první pokusy, jakým způsobem vybírat písemnosti, které by byly ukládány v archivech. Stále se však jednalo o snahy jednotlivých archivářů nebo historiků, kteří tento výběr prováděli.

V roce 1920 se začala archivní práce mnohem více systematizovat a objevily se i první pokusy o vytvoření pravidel přebírání a výběru archiválií z jednotlivých institucí. Tento vývoj však zpomalila politická situace ve 30. letech a zejména pak nacistická okupace. První systematický vznik archivních komisí nastal až v 50. letech, kdy bylo zákonem nařízeno povinné předávání dokumentů do archivů. Zároveň byly ustanoveny skartační komise, které měly rozhodovat o tom, co se předá do archivu k trvalému uložení (co se stane archiválií) a co se zničí (skartuje). Tyto komise byly tvořeny pracovníky příslušné instituce a archiváři, v jejichž archivu měly být písemnosti uloženy.

Zde je nutné zmínit, že pro nás jako badatele by bylo krásné, kdyby se veškeré tyto písemnosti dochovaly, ale bohužel tomu tak není. Velké množství archiválií bylo zničeno

při různých přírodních katastrofách (povodně, požáry), během válek a okupací (husitské války, drancování Švédy, okupace nacistickým vojskem a vojsky SSSR), ale i běžnou skartací v kancelářích a spisovnách. K ničení archiválií mohlo docházet i vlivem stěhování a přesunů (např. v rámci centralizace správy za Marie Terezie a rušení klášterů Josefem II.). Písemnosti byly ničeny i samotnými úřady, aby se nedostaly do cizích rukou (r. 1918, 1945, 1989).²

HISTORICKÝ A GENEALOGICKÝ VÝZKUM

Samotné historické nebo genealogické pátrání se začíná formovat velice pomalu. Jak již bylo uvedeno výše, mezi prvními byli kronikáři, písaři nebo duchovní osoby, které v rámci svých církevních poutí zapisovaly svoje zážitky nebo jinak významné události. Existovali zde však tací, kteří se pokoušeli o historické exkurzy. Takových osob bylo velmi málo, jelikož práce tohoto druhu vyžadovala náležité vzdělání. Mezi tyto osobnosti patřil např. Kosmas, Dalimil, Přibík Pulkava z Radenína, Václav Hájek z Libočan a další. Odborné práce, které jsou založeny na historických pramenech, začínají vznikat až v průběhu 17. století. V té době již existovaly archivy, které obsahovaly množství informací.

Tyto dokumenty studovaly především osobnosti s církevním nebo právním vzděláním, mezi něž se řadil např. Bartoloměj Paprocký z Hlohol, Bohuslav Balbín, Tomáš Pešina z Čechorodu, Pavel Skála ze Zhoře a další. Jejich výzkum se zaměřoval spíše na šlechtické rody a obecnou historii.

V 17. a 18. století se projevují čím dál více osvícenské myšlenky. Tyto tendence společně s celospolečenskými a hospodářskými poměry byly zárodkem národního obrození, které se projevovalo zejména v 18. a 19. století. Národní obrození je dobou, kdy si mnozí lidé začínají stále více uvědomovat svoji národní identitu, kulturu, zvyky a tradice. V této době se objevuje velké množství osobností, které jsou označovány již jako historici. Mezi nejvýznamnější patřil bezesporu František Palacký. Do popředí se dostávají i práce archivářů, kteří sepisují historické práce z archiválií, které mají uloženy ve svých archivech.

Tito odborníci jezdili po archivech, ručně opisovali listiny, dělali si výpisky z knih, náčrtly a následně se tyto zápisky pokoušeli kriticky hodnotit. Velmi často se jednalo o různé edice, stručné historie obcí, šlechtických rodů a různých historických událostí.

Postupně se objevovali i lidé, kteří historické vzdělání neměli, ale jejich zájem o historii je přivedl do archivů, podíleli se na sběru lidových vyprávění apod.

2 Při pátrání nesmíme zapomínat na to, že velkou část naší historie jsme byli spojeni s panovníky z dynastie Habsburků. Mnoho archiválií vztahujících se k naší zemi, městům, osobnostem apod. může být uloženo v archivech v Rakousku. Stejně tak písemnosti z činnosti německých úřadů během 2. světové války mohou být uloženy v archivech v Německu a následné dokumenty týkající se osvobození Rudou armádou a okupace Sovětským svazem jsou uloženy v archivech Ruské federace.

Národní obrození a celé 19. století bylo těmto aktivitám velmi nakloněno. V první polovině 19. století jsou však archivy instituce, které jsou široké veřejnosti uzavřeny. Archivy sloužily primárně k potřebě státních a církevních institucí. V druhé polovině začíná jejich postupné otevírání, které je však omezeno pouze na historiky, jejichž předchozí žádost o studium byla posuzována a leckdy mohla být rovněž zamítnuta. V roce 1920 bylo stanoveno, že archivy mají sloužit nejen správě, ale i vědě. Stále však byly přístupy do archivu pro odbornou veřejnost omezeny. Následná okupace nacistickým Německem na několik let znemožnila historické bádání. Po konci 2. světové války se bádání vrátilo do předválečného stavu.

Archivní zákon z roku 1954 ustanovil právo na badatelské využívání archiválií. Jakýkoliv výzkum byl však podřízen politické a osvětové kontrole. V témže roce se do archivů (městských, okresních či oblastních) začínaly přebírat matriční knihy, které byly znárodněny a až do roku 1949 vedeny církví.

Opravdové otevření archivů široké veřejnosti nastalo až po roce 1989. Tato otevřenost byla potvrzena zákonem č. 499/2004 S. o archivnictví a spisové službě, který stanovil, že každý (nejen státní instituce, historici apod.) má právo na svobodný přístup k nahlížení do archiválií, pokud to nebrání ochraně osobních údajů nebo státnímu tajemství.³

PÁTRÁNÍ LAICKÉ VEŘEJNOSTI V ARCHIVECH

Trvalo opravdu velmi dlouho, než byla utvořena základní archivní síť, kterou známe dnes a která nabízí badatelům nadstandardní přístup k archiváliím. Za tímto vším stojí velká práce archivářů napříč archivy a nástup výpočetní techniky a tzv. umělé inteligence, která se stává čím dál větším pomocníkem jak archivářů, tak především badatelů.

Zásadním momentem pro moderní genealogii bylo v roce 1949 znárodnění matričních knih, které se začaly ukládat do archivů, a v roce 1954 vznik okresních archivů a budování jejich fondů.

Ještě v 70. letech jste si v archivu objednali příslušné matriční knihy k osobnímu studiu na badatelně. Někdy jste museli dokonce čekat, než matriční knihu prostuduje jiný badatel. Následně jste si udělali výpisky, se kterými jste mohli dále pracovat. Počet předložených matričních knih byl také často omezen pouze na několik kusů na návštěvu. V 80. a 90. letech jsme již mohli procházet matriční knihy na tzv. mikrofiších. To byl způsob, jak zvýšit ochranu archiválií. Technologie už umožňovaly pořídit si fotografii nebo si zažádat o kopii záznamu. Do tohoto pátrání musíte zahrnout i cestu do příslušných archivů. Často si badatel objednal

3 Právě ochrana osobních údajů (tzv. GDPR) je často badatelovo úskalí, jelikož na základě těchto údajů není povoleno pátrat v některých mladších archiváliích nebo archiváliích, které se vztahují k jiným než přímo příbuzným osobám. Badatel má také omezené možnosti (někdy naprosto nepřístupné) při pátrání v bezpečnostních archivech a archivy, které mohou uchovávat státní tajemství, což je naprosto pochopitelné. Tato ochrana osobních údajů není jen překážkou při přístupu k archiváliím, ale i při vzniku samotných písemností (např. nově vydané rodné, úmrtí či oddací listy obsahují mnohem méně informací o vašich předcích; sčítání lidu, které je pro genealogii 19. a začátku 20. století tak nepostradatelné, je dnes v podstatě nepoužitelné a archivy už nové sčítací listy ani nepřebírají. Chybí v nich to základní, a tím je identifikace sčítané osoby. Archivy tak přebírají pouze statistické listy, které se mohou hodit při sepisování historie konkrétní obce; takovýchto příkladů najdeme určitě mnohem více).

příslušné matriční knihy, ale hned v první knize zjistil, že dotyčný pocházel z jiné farnosti. Tehdy nezbyvalo nic jiného než přijít další den znovu.

Kolem roku 2006 však přichází metodika, která stanovuje systematický přístup k digitalizaci matričního materiálu. Již o několik let dříve některé archivy začaly s digitalizací vlastních archiválií, ale následná metodika stanovila jasný postup.

Od této doby se započalo nejen s digitalizací samotných matrik, ale i ostatních archiválií, které jsou pro genealogické pátrání naprosto klíčové. S rozmachem digitalizace ve 21. století došlo ke skutečnému zpřístupnění pramenů široké řadě badatelů, díky čemuž došlo k nebývalému rozmachu amatérské genealogie.

Archivy zveřejňují matriky a jiné digitalizované archiválie na svých webových stránkách. Na základě shora uvedeného můžeme konstatovat následující:

- více jak 700 let sběru písemností a dokumentů historické hodnoty;
- více jak 200 let, kdy se začalo s odborným bádáním;
- přibližně 100 let, kdy byla nařízena systematická pravidla pro archivování písemností;
- přibližně 70 let, kdy bylo přijato vládní nařízení č. 29/1954 jako první legislativní úprava v této oblasti v Československu;
- více jak 40 let, kdy se započalo s první „digitalizací“ archivních materiálů (mikrofiše);
- skoro 40 let, kdy můžeme publikovat jakékoliv práce bez toho, aniž by byly naše práce politicky a osvětově posuzovány nebo dokonce cenzurovány;
- 30 let, kdy začalo větší genealogické pátrání laické veřejnosti;
- 25 let od prvních pokusů moderní digitalizace;
- 19 let, kdy vznikla metodika pro digitalizaci, která znamenala systematickou digitalizaci matričních knih a odstartovala genealogický boom;
- přibližně 10 let, kdy se začalo s digitalizací dalších archivních pramenů (obecně už se nemusí chodit do archivu, abychom si dokázali sestavit rodokmen);
- přibližně 5 let, kdy archivy zapojují modernější digitální přístupy (badatel není odkázán na profesionální genealogy, ale může si rodokmen nebo i rodinnou kroniku sestavit sám).

GENEALOGICKÝ VÝZKUM A MODERNÍ (AI) TECHNOLOGIE

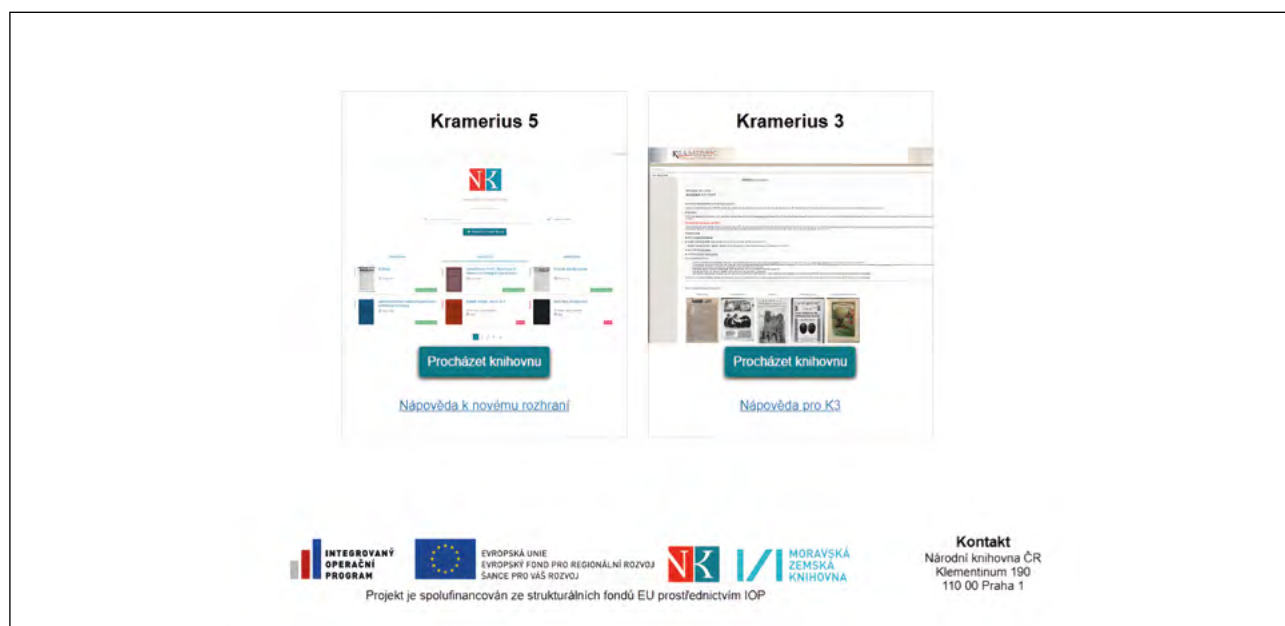
Moderní technologie je něco, co při svém bádání využíváme všichni. Může se jednat o počítač nebo obyčejný program, ve kterém si vytváříme rodokmen a ukládáme další informace. Tyto technologie pochopitelně pronikly i do archivů. Vzhledem k nutnosti ochránit archiválie se přistoupilo k digitalizaci pramenů, která v některých archivech byla opravdu masová. Díky tlaku na co největší dostupnost dokumentů bylo přistoupeno k tvorbě různých soupisů a evidencí.

Již řadu let se tak v archivech můžeme setkat např. s fulltextovým vyhledáváním (prohledávání inventářů či fondů na základě klíčového slova). Toto vyhledávání je v některých archivech použito i ve sčítání lidu, což velmi usnadňuje hledání dotyčných osob. Za vznikem databáze sčítaných osob bylo však obrovské množství práce. Jména se musela vyhledat a následně přepsat s odkazem na příslušný arch. Obdobně se tvořily

evidence i u jiných archivních pramenů.⁴ Kvůli obrovskému zájmu nejen o historii, ale hlavně o genealogii máme k dispozici obrovské množství online informací, čímž se jakýkoliv výzkum stává v mnoha směrech jednodušší a rychlejší oproti tomu, co zažívali badatelé ve 20. století. Vedlejší a negativním vlivem je bohužel to, že archiváři jsou plně zaměstnáni vytěžováním pramenů nebo rešeršemi a nemají často dostatek času na to nejdůležitější, čímž je pořádání archivních fondů.⁵

Nejen na poli genealogickém, ale i v obecné historii však dnes velmi rezonuje téma umělé inteligence (AI), která se stává – a v některých směrech se již stala – nedílnou součástí výzkumu a bádání. Umělá inteligence (AI) a příbuzné metody strojového učení se v této situaci stávají praktickým nástrojem, jak zvládat rutinní a objemové činnosti: rozpoznat text (OCR – Optical Character Recognition / optické rozpoznávání znaků; HTR – Handwritten Text Recognition / rozpoznávání ručně psaného textu), vytěžit metadata, propojit jména a místa, nabídnout sémantické vyhledávání a zrychlit základní překlad nebo sumarizaci obsahu. U mnoha pramenů tak již není potřeba jména přepisovat, ale pouze zvolit správný nástroj, který vše udělá za nás.

Strojové čtení již řadu let nabízí např. *Digitální knihovna Kramerius*, kde můžete jednoduše dohledávat informace v různých publikacích. Pro genealogické účely je velmi zajímavé vyhledávání ve starých novinách a podobných tiscích.

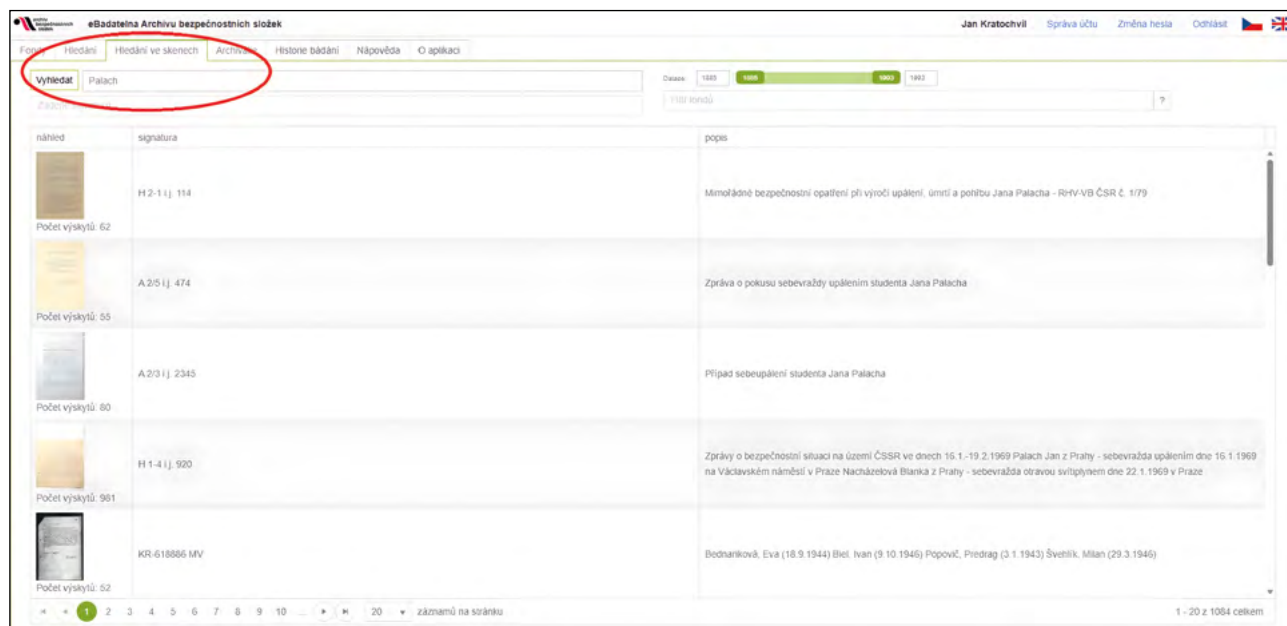

V archivech je používání strojového čtení (OCR) složitější, protože drtivá většina archivních pramenů je psána ručně. Postupně se však zveřejňují archiválie z 20. století, kde už

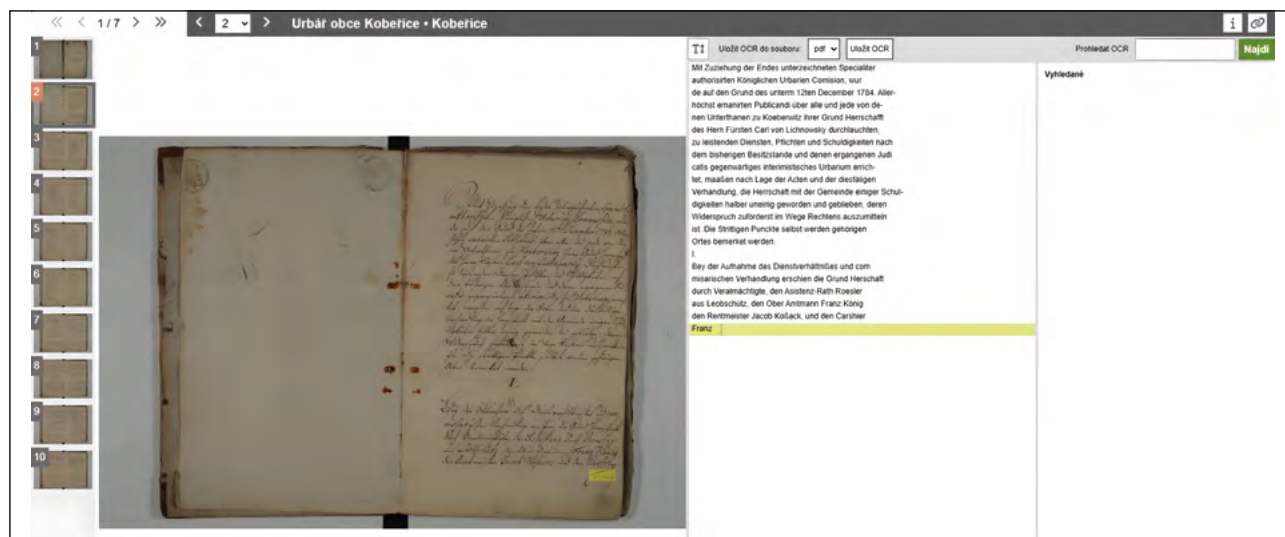
4 Databázi, které byly takto vytvořeny, je samozřejmě více, např. transporty osob do pracovních a koncentračních táborů, seznamy popravených, policejní přihlášky a mnoho dalšího. V archivech se stále pracuje na nových pomůckách a databázích, které by co nejvíce usnadnily práci nejen samotným archivářům, ale i široké veřejnosti.

5 Logicky, chronologicky a přehledně poskládat dokumenty (archiválie) konkrétního původce, aby i široká veřejnost měla co nejjasnější přehled o tom, co v konkrétním fondu (souboru) můžeme dohledat.

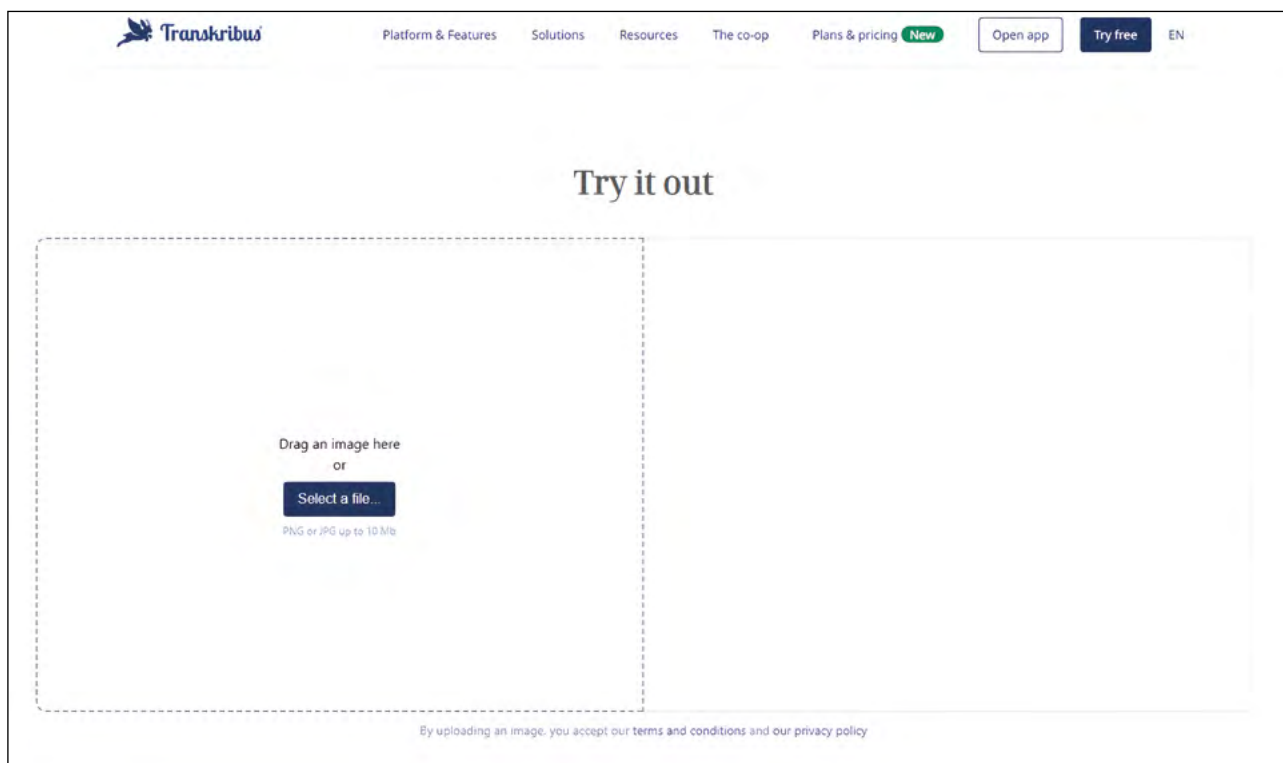
byl zpravidla prováděn strojový zápis. Jako příklad můžeme uvést *Archiv bezpečnostních složek*, kde se metoda OCR již delší dobu používá a díky tomu je bádání mnohem pohodlnější.

S rozpoznáváním ručně psaného textu (HTR) se můžeme setkat např. v digitální badatelně Zemského archivu Opava, který je v tomto směru průkopníkem. Zde už se postupně dostáváme k „práci“ umělé inteligence. Zjednodušeně řečeno se tento nástroj sám učí na jednotlivých zápisech. Nejprve se učí na jednodušších zápisech z kronik z 20. století a postupně zvládá rozpoznat i kurentní písma. Tím, že se neustále učí, je jeho chybovost už nyní velmi nízká a nám k základnímu pochopení obsahu stačí nahrát přepsaný text do překladače. Jedná se o nástroj, který nám při bádání může pomoci nejvíce. Bohužel drobnějším úskalím mohou být různé rubriky, které se objevují v matričních knihách, pozemkových knihách apod. Zároveň mohou být problémem knihy s větším počtem stran, kde se při naskenování nemusí nacházet „rovné“ řádky. Technologie jde však velmi rychle dopředu a je tak otázkou, kdy i toto bude umělá inteligence zvládat.

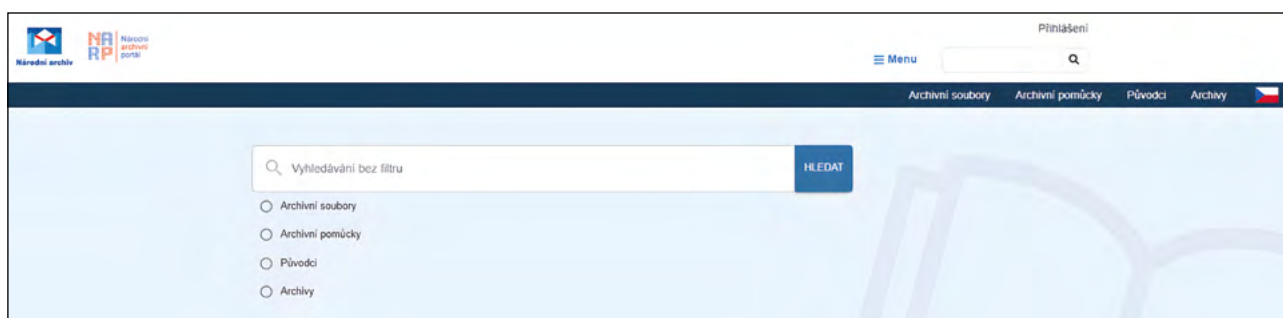

Mimo tyto nástroje, které se postupně uplatňují v českých archivech, můžeme využívat i volně dostupné HTR nástroje. Jedním z nich je např. Transkribus. Ten sice některé české archivy a knihovny již využívají, ale některým badatelům může při transkripci pomoci. S mladšími a stručnějšími zápisy dokážou částečně pomoci i volně dostupné (AI) modely, jako je třeba Gemini, ChatGPT apod.

V posledních letech se v archivech čím dál častěji objevuje nový pojem, kterým je archivní entita. Onou entitou může být osoba, místo, událost, data, povolání apod. Z archiválií ji můžeme získat pomocí OCR, HTR nebo může být získána prací archivářů, kteří vytvářejí ke svým fondům různé rejstříky. Tyto entity budou sloužit nebo již slouží k tomu, že si pomocí nich můžete dohledat veškeré archiválie napříč různými archivy. Tímto způsobem můžeme vyhledávat v Národním archivním portálu (ARON – Archiv Online).

Opět musíme dávat pozor na to, že primárně jsou uváděny pouze ty entity, které se vyskytují v názvu daných archiválií, nebo jejich základní popis. Je otázkou, jak hluboko lze konkrétní prameny vytěžovat, aby to pro badatele mělo ještě smysl, ale aby to zároveň nebrzdilo další práci archivářů.

Zajímavým pomocníkem pro nás budou různé AI nástroje na úpravu starých fotografií. Díky nim můžeme staré fotografie a jiné obrázky kolorovat, opravovat poškozené části, dokreslovat apod.

Pokud máte pohlednici nebo fotografii, na které je zachyceno nějaké místo, můžete pomocí těchto nástrojů určit i přesnější lokalitu. V některých archivech se tyto nástroje již používají. Samozřejmě si můžete s fotografiemi různě hrát nebo si vytvářet do svých rodových kronik vlastní, originální obrázky, na kterých budou zobrazena povolání vašich předků.